

REDAKCJA

Aldona Domańska
Anna Michalak

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z 17 MARCA 1921 ROKU. W SETNĄ ROCZNICĘ UCHWALENIA

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

KONSTYTUCJA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z 17 MARCA 1921 ROKU. W SETNĄ ROCZNICĘ UCHWALENIA

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

REDAKCJA

Aldona Domańska
Anna Michalak

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z 17 MARCA 1921 ROKU. W SETNĄ ROCZNICĘ UCHWALENIA

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2022

Aldona Domańska (ORCID: 0000-0002-9343-6932)
Anna Michalak (ORCID: 0000-0001-7430-5817)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Konstytucyjnego, 90-232 Łódź, ul. Kopcińskiego 8/12

RECENZENTKI

Ewa Popławska, Viktoriya Serzhanova

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Katarzyna Gorzkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH

Weronika Szychowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce
Głowica laski marszałka Sejmu Ustawodawczego Wojciecha Trąmpczyńskiego
Biblioteka Sejmowa

© Copyright by Authors, Łódź 2022

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Wydanie książki współfinansowane przez Hurtownię Instalacyjną Tech-Gaz
– Grupa Instal-Konsorcjum, ul. Zarzevska 63/65, 93-124 Łódź, www.techgaz.com.pl

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10226.20.0.K

Ark. wyd. 30,5; ark. druk. 30,0

ISBN 978-83-8142-774-6

e-ISBN 978-83-8142-854-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

SPIIS TREŚCI

Słowo wstępne (Aldona Domańska, Anna Michalak).....	9
Dorota Wiśniewska Konstytucja marcowa na tle wybranych europejskich ustaw zasadniczych (Republiki Weimarskiej, Austrii, Czechosłowacji, republik bałtyckich).....	13
Małgorzata Babuła Trajektoria odcinkowa stu lat obowiązywania zasady bezpośredniego stosowania konstytucji.....	31
Anna Michalak Zasada dwuizbowości polskiego parlamentu – nostalgia ustrojodawcy czy uzasadniona, lecz niewykorzystana potrzeba?.....	47
Dariusz Górecki Zasada republikańskiej formy państwa.....	65
Konrad Składowski Zasada podziału władz w konstytucjach z 1921 r. i 1997 r.	83
Jacek Zaleśny Zasada rządów parlamentarnych w Konstytucji z 17 marca 1921 r.	95
Jerzy Ciapała Konstytucja pisana a „konstytucja” rzeczywista – uwagi na tle pozycji ustrojowej Prezydenta RP w okresie obowiązywania Konstytucji marcowej.....	111
Aldona Domańska Odpowiedzialność konstytucyjna Prezydenta RP – pozory czy gwarancja demokracji?.....	123
Jerzy Szukalski Instytucja odpowiedzialności konstytucyjnej ministrów w regulacjach Konstytucji z 17 marca 1921 r. i Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. – ujęcie porównawcze	139

Magdalena Wrzalik	
Odpowiedzialność polityczna rządu w świetle Konstytucji marcowej z 1921 r.	159
Robert K. Adamczewski	
Władza sędziowska w Konstytucji z 17 marca 1921 r. i Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.	171
Ryszard Paweł Krawczyk	
Samorząd terytorialny w II i III Rzeczypospolitej – tradycja, kontynuacja, myśl polityczna czy powrót do centralizacji?	191
Paweł Kuczma	
Instytucje demokracji partycypacyjnej w Konstytucji marcowej na tle współczesnym	229
Krzysztof Skotnicki	
Wpływ regulacji procedury ustawodawczej z okresu kształtowania się państwowości Polski po pierwszej wojnie światowej na obecną procedurę uchwalania ustaw	251
Magdalena Lis	
Najwyższa Izba Kontroli pod rządami konstytucji z 1921 r. i 1997 r.	273
Monika Haczkowska	
Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa na podstawie art. 121 Konstytucji marcowej	285
Krzysztof Eckhardt	
Instytucja stanu nadzwyczajnego w konstytucjach z 1921 r. i 1997 r. – przykład udanej ewolucji ustrojowej	315
Anna Rytel-Warzocha	
Formalna zmiana konstytucji w Konstytucji z 17 marca 1921 r.	339
Anna Domańska	
Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego. Polska droga do społecznej gospodarki rynkowej	361
Jakub Stępień	
Stosunek państwa do wspólnot religijnych w Konstytucji RP z 1921 r. oraz 1997 r. Zarys problematyki	385
Agnieszka Gajda	
Idea równości i równouprawnienia kobiet i mężczyzn w Konstytucji z 17 marca 1921 r. i w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.	409
Anna Rakowska-Trela	
Zasada prawa do sądu	433

Beata Stępień-Załużka

Kształtowanie się zasad prawa wyborczego w Konstytucji z 1921 r.
na tle wyzwań współczesności 445

Michał Bartoszewicz

Standardy ochrony praw językowych w Konstytucji marcowej ze
szczególnym uwzględnieniem mniejszości narodowych..... 463

SŁOWO WSTĘPNE

Dnia 17 marca 1921 r. zdecydowaną większością głosów Sejm Ustawodawczy uchwalił Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej. Nadrzędnym jej celem było stworzenie trwałych podstaw dla rozwoju państwa, które odradzało się po ponad stuletniej niewoli.

Ustawa zasadnicza ustanawiała republikańską formę państwa i ustrój parlamentarno-gabinetowy. Składała się z siedmiu rozdziałów podzielonych na 126 artykułów. W preambule wspomniano o długiej i trudnej drodze do odzyskania niepodległości:

W Imię Boga Wszechmogącego! My, Naród Polski, dziękując Opatrzności za wyzwolenie nas z półtorawiekowej niewoli, wspominając z wdzięcznością męstwo i wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najlepsze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez przerwy poświęcały, nawiązując do świetnej tradycji wiekopomnej Konstytucji 3-go Maja – dobro całej, zjednoczonej i niepodległej Matki-Ojczyzny mając na oku, a pragnąc Jej byt niepodległy, potęgę i bezpieczeństwo oraz ład społeczny utwierdzić na wiekuistych zasadach prawa i wolności, pragnąc zarazem zapewnić rozwój wszystkich Jej sił moralnych i materialnych dla dobra całej odradzającej się ludzkości, wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość, a pracy poszanowanie, należne prawa i szczególną opiekę Państwa zabezpieczyć – tę oto Ustawę Konstytucyjną na Sejmie Ustawodawczym Rzeczypospolitej Polskiej uchwalamy i stanowimy¹.

Transformacja demokratyczna zaproponowana w Konstytucji marcowej stanowiła przekaz najważniejszych regulacji prawnych, absolutnie niezbędnych do budowania i praktykowania demokracji w życiu politycznym nie tylko tego odrodzonego po 123 latach niewoli, ale każdego kraju². Wprowadzała monteskiuszowski trójpodział władzy oraz zasadę suwerenności narodu rozumianego jako ogół obywateli, w imieniu którego władzę

---

¹ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1921, nr 44, poz. 267.

² W. T. Kulesza, *Konstytucja z 17 marca 1921 r. na tle wczesnych konstytucji europejskich*, „Zagadnienia Sądownictwa Konstytucyjnego” 2013, nr 1 (5), s. 20.

sprawować miał dwuizbowy parlament złożony z Sejmu i Senatu. Zważyć należy, że ustrojodawca wyznaczył Sejmowi pozycję głównego organu państwa, mającego pełnię władzy ustawodawczej i kontrolę nad podporządkowaną mu Radą Ministrów. Na czele dualistycznej władzy wykonawczej stał prezydent, wybierany na siedmioletnią kadencję przez Zgromadzenie Narodowe. Obok niego władzę wykonawczą sprawował rząd. Ustrojodawca gwarantował ponadto, że „wszyscy obywatele są równi wobec prawa”, a „Rzeczpospolita Polska nie uznaje przywilejów rodowych ani stanowych, jak również żadnych herbów, tytułów rodowych i innych, z wyjątkiem naukowych, urzędowych i zawodowych”. „Żaden obywatel – zgodnie z postanowieniami Konstytucji – nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach przysługujących innym obywatelom”. Każdy ma prawo „zachowania swej narodowości i pielęgnowania swej mowy i właściwości narodowych”. Praca, „jako główna podstawa bogactwa Rzeczypospolitej”, miała pozostawać pod szczególną ochroną państwa. Przyznano ponadto prawo do ubezpieczenia społecznego „w razie braku pracy, choroby, nieszczęśliwego wypadku i niedołęstwa”. Wprowadzono także ochronę macierzyństwa oraz zakaz wykonywania pracy zarobkowej przez dzieci poniżej 15 lat, a także bezpłatną naukę w szkołach państwowych i samorządowych. W ustawie zasadniczej określono strukturę administracyjną państwa, dzieląc je na województwa, powiaty oraz gminy miejskie i wiejskie, które miały być równocześnie jednostkami samorządu terytorialnego.

Przy tworzeniu projektu ustawy zasadniczej wzorowano się na systemie parlamentarno-gabinetowym III Republiki Francuskiej, a także na Ustawie Rządowej z dnia 3 maja 1791 r. Do najbardziej spornych zagadnień w czasie sejmowych debat konstytucyjnych należała kwestia jedno- czy dwuizbowego parlamentu oraz zakres uprawnień prezydenta i sposobu jego wyboru, a także status Kościoła katolickiego i mniejszości narodowych.

Zdaniem prof. Mariana Kallasa:

Cechą charakterystyczną ustawy zasadniczej z 1921 r. była wynikająca z treści jej postanowień dominacja sejmu nad organami władzy wykonawczej. W znacznej mierze było to skutkiem walki politycznej w łonie Sejmu Ustawodawczego. Parlamentarna reprezentacja partii prawicowych w obawie przed Józefem Piłsudskim doprowadziła do daleko sięgającego ograniczenia kompetencji Prezydenta RP³.

Profesor Janusz Pajewski pisał zaś, że:

Ustawa Konstytucyjna, jej postanowienia, organizacja jaką daje ona państwu to dopiero schemat prawny, wszystko zależy od tego, jaką treścią życie

³ M. Kallas, *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 2004, s. 456.

schemat ten wypełni, jaki będzie stopień wyrobienia obywatelskiego społeczeństwa, jak ukształtuje się jego stosunek do prawa i do państwa. [...] Kultura społeczeństwa, jego wyrobienie polityczne jest wynikiem długiej, wieloletniej pracy wychowawczej i nie może się dokonać w ciągu paru lat. Trzeba na to długiego czasu. Los odmówił tego drugiej Rzeczypospolitej⁴.

Stanisław Bukowiecki, prawnik, pierwszy minister sprawiedliwości niepodległej Polski i członek Komisji Konstytucyjnej powołanej w styczniu 1919 r. przez prezydenta Rady Ministrów Ignacego Paderewskiego tak natomiast pisał o Konstytucji marcowej:

W państwie, w którym słabość władzy rządowej była najbardziej znamiennej cechą ustroju i główną przyczyną upadku, w państwie wystawionym na ciągłe niebezpieczeństwo zewnętrzne, mającym przy tym szczególne trudności wewnętrzne; w państwie, którego istotna konsolidacja stanowić musi dopiero długotrwały proces; w narodzie, w którym rzetelna myśl państwowa dopiero lęgnąć się zaczyna – tam wytworzenie silnej naczelnej władzy rządowej stanowi nakaz kategoryczny, którego nieuwzględnienie grozi ciągłym niebezpieczeństwem utraty bytu Rzeczypospolitej⁵.

Porównanie rozwiązań ustrojowych zawartych w Konstytucji marcowej i innych ówczesnie obowiązujących konstytucjach europejskich, a w szczególności znajomość losów naszej ustawy zasadniczej, otwiera drogę do krytyki przyjętych rozwiązań ustrojowych czy poziomu legislacji. Jednakże negatywna ocena nie może dotyczyć naczelnych zasad ustroju określonych w tym akcie, które zarówno wówczas, jak i obecnie możemy śmiało nazwać mianem demokratycznego *credo*⁶.

W konsekwencji, dzisiaj, po stu latach od tego uroczystego dnia, z sentymentem i uwagą spoglądamy na zapisane stronicie, w których zdefiniowano ustrój reaktywowanego po długim okresie niewoli państwa polskiego.

Wiemy, że Konstytucja marcowa była pierwszą stałą konstytucją odrodzonego po rozbiorach państwa polskiego, była drugą – po Ustawie Rządowej z 3 maja 1971 r. – suwerenną deklaracją ustrojową polskiego narodu. Wreszcie, oczywiste jest, że wprowadzała ustrój, który respektował standardy demokratyczne swojej epoki⁷. Niemniej, mając świadomość, że nasza przeszłość, także ustrojowa, tworzy naszą tożsamość, z szacunku dla przodków i tradycji podjęliśmy wyzwanie stworzenia monografii mającej na celu

⁴ J. Pajewski, *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926*, Kraków 1995, s. 135.

⁵ S. Bukowiecki, *Polityka Polski Niepodległej. Szkic programu*, Kraków 2015, s. 189.

⁶ W. T. Kulesza, *Konstytucja z 17 marca 1921 r. na tle...*, s. 29.

⁷ R. Kraczkowski, *Dlaczego w dziewięćdziesiątą rocznicę uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. warto o niej pamiętać?*, „Zagadnienia Sądownictwa Konstytucyjnego” 2013, nr 1 (5), s. 33.

nie tylko uczczenie setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji marcowej, lecz także odnalezienie jej współczesnego dziedzictwa. Zamysłem redaktorów było bowiem stworzenie opracowania poświęconego rozważaniom na temat najistotniejszych instytucji, zasad, rozwiązań przyjętych we wskazanej ustawie zasadniczej i udzielenie odpowiedzi na pytanie: czy po stu latach nastąpiło ich przededefiniowanie, czy też mamy do czynienia z kontynuacją tychże rozwiązań ustrojowych? Efektem pracy 24 autorów z różnych ośrodków uniwersyteckich jest niniejsza publikacja, którą oddajemy do Państwa rąk, mając nadzieję na jej życzliwe przyjęcie i natchnienie do dalszych rozważań nad ustrojowym dziedzictwem Rzeczypospolitej.

Aldona Domańska, Anna Michalak

DOROTA WIŚNIEWSKA*

 <https://orcid.org/0000-0003-1545-4569>

KONSTYTUCJA MARCOWA NA TLE WYBRANYCH EUROPEJSKICH USTAW ZASADNICZYCH (REPUBLIKI WEIMARSKIEJ, AUSTRII, CZECHOSŁOWACJI, REPUBLIK BAŁTYCKICH)

1. WPROWADZENIE

Zakończenie pierwszej wojny światowej przyniosło załamanie systemu monarchicznego w Europie. W tym okresie powstawały kolejne demokratyczne państwa przyjmujące ustrój republikański, takie jak Republika Weimarska, Austria, Polska, Czechosłowacja oraz trzy republiki bałtyckie: Litwa, Łotwa i Estonia¹.

W przypadku Niemiec poniesiona klęska spowodowała zniszczenia kraju i kryzys gospodarczy, a w konsekwencji wzrost niezadowolenia społecznego. Przyczyniło się to do wybuchu rewolucji w Berlinie w listopadzie

---

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Badań nad Rozwojem Państwa i Prawa.

¹ J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998, s. 339–340.

1918 r. oraz zamieszek w całym kraju. Ostatecznie 9 listopada tego roku proklamowano republikę, a cesarz Wilhelm II abdykował².

Odmienne kształtowała się sytuacja w monarchii austro-węgierskiej, która uległa rozpadowi na pięć suwerennych państw: Austrię, Czechosłowację, Polskę, Jugosławię i Węgry. W Austrii w listopadzie 1918 r. także wybuchła rewolucja, cesarz Karol I opuścił kraj i proklamowano republikę³. Ogłoszenie powstania niepodległego państwa czechosłowackiego nastąpiło 28 października 1918 r.⁴, zaś Polski – 11 listopada 1918 r.

W 1918 r. powstały również republiki bałtyckie. Litewska Rada Narodowa już 16 lutego tego roku ogłosiła „Deklarację Niepodległości Litwy”. Niepodległość Łotwy proklamowała 18 listopada Rada Ludowa⁵. Zaś powstanie niepodległego państwa estońskiego ogłosił Estoński Komitet Ocalenia 24 lutego 1918 r. w formie „Manifestu niepodległości Estonii”⁶, przy czym formalnie niepodległość została proklamowana w 1919 r. przez Zgromadzenie Ustawodawcze (Asutarkogu)⁷.

Jednym z podstawowych problemów, wymagających rozwiązania w pierwszej kolejności, było uregulowanie zasad ustroju w poszczególnych państwach. W każdym z nich podjęto intensywne prace ustrojodawcze, rozpoczynające się od przyjęcia aktów prawnych o charakterze tymczasowym. Następnie kontynuowano działania mające na celu opracowanie i uchwalenie konstytucji. Na przykład w Polsce prace nad konstytucją podjęła specjalna Komisja Konstytucyjna powołana przez Sejm Ustawodawczy 14 lutego 1919 r. Zasiadali w niej przedstawiciele dziewięciu grupowań po-

---

² M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, t. II: *Państwo burżuazyjne*, Warszawa 1969, s. 132–133; N. M. Tończyk, *Konstytucja Republiki Weimarskiej z 11 sierpnia 1919 roku jako demokratyczna podstawa prawna totalitarnego państwa*, „Studia Iuridica Torunien-sia” 2014, t. XIV, s. 377–378.

³ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 153.

⁴ A. Essen, *Kształtowanie się podstaw ustrojowych w Polsce i Czechosłowacji w latach 1918–1922*, [w:] J. Adamczyk (red.), *Dwa państwa – trzy narody. Ustroje polityczne Polski i Czechosłowacji (1918–1939)*, Warszawa 2004, s. 21; S. Kubas, *Ustrojowo-prawny i praktyczny wymiar funkcjonowania głowy państwa i rządu w Czechosłowacji, Polsce i na Węgrzech w XX wieku (1918–1989)*, [w:] M. Barański, A. Czyż, R. Rajczyk (red.), *Władza wykonawcza w teorii i praktyce politycznej okresu transformacji. Doświadczenia państw Grupy Wyszehradzkiej*, Katowice 2014, s. 76.

⁵ G. Górski, *Historia ustrojów państw*, https://kj.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/historia_ustrojow_publicacja.pdf, s. 390–391 (dostęp: 1.02.2020).

⁶ S. Sagan, *Międzywojenne konstytucje Estonii*, [w:] B. Mikołajczyk, J. Nowakowska-Mału-secka (red.), *Prawo międzynarodowe, europejskie i krajowe – granice i wspólne obszary. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Genowefie Grabowskiej*, Katowice 2009, s. 488; M. Grzybowski, *Prezydent jako stabilizator systemu rządów w Estonii i na Łotwie w latach 1918–1940*, [w:] M. Grzybowski, G. Kuca (red.), *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, Kraków 2013, s. 214; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*

⁷ G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 389.

litycznych pod przewodnictwem Władysława Seydy. Zgłoszono do niej sześć projektów przygotowanych przez rząd i ugrupowania polityczne. Ostatecznie do uchwalenia ustawy zasadniczej doszło 17 marca 1921 r.⁸

Niemal dwa lata wcześniej, bo 31 lipca 1919 r., została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe, a podpisana przez prezydenta 11 sierpnia, Konstytucja Republiki Weimarskiej⁹. W kolejnym roku ustawy zasadnicze przyjęły: Czechosłowacja – 29 lutego 1920 r. (uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe)¹⁰, Estonia – 15 czerwca 1920 r. (Zgromadzenie Ustawodawcze – Asutarkogu)¹¹ oraz Austria – 1 października 1920 r. (Zgromadzenie Narodowe)¹². Najpóźniej z wymienionych wcześniej państw konstytucję przyjęła Łotwa – 15 lutego 1922 r. (uchwaliło ją Zgromadzenie Ustawodawcze – Satversmes Sapulce)¹³ i Litwa – 1 sierpnia 1922 r. (Sejm Ustawodawczy – Steigiamasis Seimas)¹⁴.

2. PODSTAWY USTROJOWE

Konstytucja marcowa czerpała ze wzorów ustrojowych państw zwycięskiej koalicji, a zatem nawiązywała do konstytucjonalizmu zachodnioeuropejskiego państwa liberalno-demokratycznego. W dużej mierze opierała się na założeniach przyjętych w Konstytucji III Republiki Francuskiej z 1875 r., przede wszystkim w zakresie usytuowania i wzajemnych stosunków naczelnych organów państwa¹⁵.

⁸ A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, Warszawa 1970, s. 195; A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa 2001, s. 168–170. Szerzej o pracach nad projektem konstytucji: S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977, s. 13 i n.

⁹ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 133; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Toruń 2002, s. 658; M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe Republiki Weimarskiej w perspektywie historycznej i porównawczej*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2014, t. XIV, s. 176.

¹⁰ J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów...*, s. 341; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 383; S. Kubas, *Ustrojowo-prawny...*, s. 77.

¹¹ I. Jaworski, *Ewolucja konstytucyjna Estonii na tle porównawczym*, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/64249/Jaworski_Iwo_Ewolucja_konstytucyjna_Estonii_na_tle_porownawczym.pdf, s. 7 (dostęp: 1.02.2020); G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 389.

¹² M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 153; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 713.

¹³ M. Grzybowski, *Prezydent jako stabilizator...*, s. 217; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 390.

¹⁴ G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 391.

¹⁵ Ryszka F. (red.), *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. I, Warszawa 1962, s. 115; A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski...*, s. 195; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 510–511; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–2020*, Warszawa 2020, s. 305.

Konstytucja III Republiki Francuskiej składała się z trzech ustaw: o organizacji Senatu z 24 lutego 1875 r., o organizacji władz publicznych z 25 lutego 1875 r. i o stosunkach między władzami publicznymi z 16 lipca 1875 r. Stanowiła ona wynik kompromisu monarchistów i republikanów i w założeniu twórców miała mieć tylko tymczasowy charakter. Z tego też względu określała w sposób ogólnikowy zakres uprawnień organów władzy ustawodawczej i wykonawczej. Konstytucja ta wprowadzała rządy parlamentarne¹⁶ i zasady demokracji przedstawicielskiej.

Zaczerpnięte z niej wzorce znalazły odbicie także w ustawie zasadniczej Czechosłowacji, która również wprowadzała ustrój parlamentarny¹⁷. Przyjęła ona zasadę zwierzchnictwa ludu, wskazując jako suwerena lud czechosłowacki¹⁸.

Zasadę suwerenności ludu wprowadziła też Konstytucja Republiki Weimarskiej (art. 1), akcentująca trójpodział władzy i zasadę podmiotowości jednostki. Jednak ta ustawa zasadnicza, opierając się na wzorach zaczerpniętych z III Republiki Francuskiej, w dużej mierze czerpała z ustroju Anglii i Stanów Zjednoczonych. W efekcie wprowadzała mieszany system rządów, łącząc elementy systemu rządów parlamentarnych z silną pozycją prezydenta. Miało to zapewnić równowagę między parlamentem a głową państwa¹⁹.

Ponadto należy podkreślić, że specyfika ziem niemieckich i żywe tendencje partykularystyczne przesądziły ostatecznie o utworzeniu państwa związkowego o ustroju republiki federalnej, składającego się z 21 krajów związkowych (landów)²⁰.

¹⁶ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 102, 105; J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów...*, s. 286–287; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 759–760; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 2007, s. 194.

¹⁷ J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów...*, s. 341; A. Essen, *Kształtowanie się podług ustrojowych...*, s. 24; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 383.

¹⁸ Szerzej: K. Skotnicki, *Podmiot władzy państwowej w Republice Czeskiej oraz formy jej wykonywania*, [w:] A. Domańska, K. Skotnicki (red.), *Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Zasada suwerenności. Problemy wybrane. Księga dedykowana Profesorowi Michałowi Domagale*, Łódź 2017, s. 126–132.

¹⁹ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 134; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 224; K. Dunaj, *Demokracja bezpośrednia w Republice Weimarskiej (regulacje konstytucyjne i praktyka ustrojowa)*, [w:] S. Bożyk, A. Jamróz (red.), *Konstytucja. Ustrój polityczny. System organów państwowych. Prace ofiarowane Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu*, Białystok 2010, s. 139–140, 142; M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe...*, s. 177–179, 187.

²⁰ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 133–134; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 658; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 224; M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe...*, s. 182–183. Model ustrojowy, przyjęty konstytucji weimarskiej, wprowadzały konstytucje poszczególnych landów. Zastrzegały one ustrój republikański i zasadę rządów parlamentarnych – M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 135; M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe...*, s. 183.

Federacyjny charakter państwa zastrzegła także Konstytucja Austriackiej Republiki Związkowej, składającej się z dziewięciu krajów koronnych. Była ona wynikiem kompromisu między obozem chrześcijańsko-demokratycznym a socjalistami. Podstawą ustroju Austrii miała stać się zasada suwerenności narodu oraz zasada rządów parlamentarnych²¹.

Kolejną ustawą zasadniczą wprowadzającą ustrój republikański była konstytucja Estonii. Bazowała ona na zasadach przejętych z Konstytucji III Republiki Francuskiej, jednak w szerokim zakresie realizowała koncepcję demokracji bezpośredniej²², określając jako suwerena naród estoński²³. Rysują się w niej zatem wpływy konstytucji weimarskiej. Podobne rozwiązania przyjęły ustawy zasadnicze Litwy i Łotwy²⁴.

3. ORGANY WŁADZY USTAWODAWCZEJ

Model republiki parlamentarnej wykreowany przez Konstytucję III Republiki Francuskiej zakładał funkcjonowanie organów władzy ustawodawczej w postaci Senatu i Izby Deputowanych (art. 1 ustawy o organizacji władz publicznych), które formalnie nie tworzyły jednolitego parlamentu, zajmując równorzędną pozycję²⁵.

Jednak Senatowi, poza uprawnieniami ustawodawczymi, przysługiwały także pewne szczególne kompetencje sądowe. Przede wszystkim mógł on rozstrzygać sprawy o przestępstwa popełnione przez prezydenta lub ministrów (stawianych w stan oskarżenia przez Izbę Deputowanych). Ponadto miał orzekać w sprawach o niektóre najcięższe przestępstwa polityczne „zagrożające całości lub bezpieczeństwu państwa”. Był też uprawniony do wyrażania zgody na rozwiązanie przez prezydenta Izby Deputowanych przed upływem jej kadencji²⁶.

²¹ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 153–154; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 713–714.

²² Zdaniem Stanisława Sagana konstytucja czerpie także z idei zawartych w konstytucji Szwajcarii. Szerzej: S. Sagan, *Międzywojenne konstytucje Estonii...*, s. 490–491. Natomiast, jak podkreśla Iwo Jaworski, wykorzystuje wcześniejsze wzorce konstytucji jakobińskiej z 1793 r. Szerzej: I. Jaworski, *Ewolucja konstytucyjna Estonii...*, s. 7–9.

²³ I. Jaworski, *Ewolucja konstytucyjna Estonii...*, s. 7; S. Sagan, *Międzywojenne konstytucje Estonii...*, s. 491; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 389.

²⁴ M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe...*, s. 178.

²⁵ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 102–103; K. Krasowski *et al.*, *Powszechna historia państwa...*, s. 194.

²⁶ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 103; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 761.

Organ ten liczył 300 członków. Część senatorów (75) pełniła swoje funkcje dożywotnio²⁷, reszta (225) – pochodziła z wyborów przeprowadzanych przez kolegia wyborcze (art. 1 ustawy o organizacji Senatu). Ich kadencja wynosiła dziewięć lat, przy czym co trzy lata zmieniała się 1/3 składu²⁸.

Izba Deputowanych składała się z 600 posłów, powoływanych na czteroletnią kadencję. Konstytucja wprowadzała czteroprzymiotnikowe prawo wyborcze: powszechne, tajne, równe i bezpośrednie. Wybory nie były ograniczone cenzusem majątkowym ani wykształcenia, jednak praw wyborczych nie uzyskały kobiety²⁹.

Tak ukształtowane prawo wyborcze i zasady powoływania senatorów sprawiały, że Senat miał charakter zachowawczy i w założeniu stanowił przeciwwagę dla Izby Deputowanych³⁰.

W trakcie prac nad projektem polskiej konstytucji kwestia organizacji parlamentu była jednym z istotniejszych punktów spornych. Ostatecznie przyjęto, że będzie się ona opierać na dwóch izbach: Sejmie i Senacie. Kadencja obu izb trwała pięć lat, a ich skład miał pochodzić z pięcioprzymiotnikowych wyborów, do udziału w których dopuszczono kobiety (art. 11–15, 26). Jednak w przypadku wyborów do Senatu podwyższono cenzus wieku, co miało gwarantować reprezentację bardziej konserwatywnych obywateli³¹.

Natomiast relację między izbami Konstytucja marcowa kształtowała odmiennie niż ustawa zasadnicza III Republiki. Sejm uzyskał przewagę nad Senatem, a nawet, co należy podkreślić, pierwszoplanową rolę w systemie organów państwowych. Nie tylko posiadał prawo inicjatywy ustawodawczej, uchwalał ustawy i przekazywał je Senatowi, ale mógł też łatwo odrzucić poprawki senackie czy jego sprzeciw wobec projektu ustawy. Wystarczała do tego jedynie większość 11/20 głosów (art. 35). Poza tym Sejm posiadał istotne kompetencje kontrolne. Po pierwsze, uchwalał wotum nieufności wobec rządu (do czego wystarczała zalewie zwykła większość głosów – art. 58), udzielał mu absolutorium, powoływał komisje nadzwyczajne, a posłom przysługiwało prawo interpelacji (art. 7, 33, 34). Poza tym stawał w stan oskarżenia prezydenta i ministrów przed Trybunałem Stanu³².

²⁷ Zasadę tę zmieniono już w 1884 r. M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 102–103; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 761; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 194.

²⁸ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 103; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 761; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 194.

²⁹ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 103; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 760–761; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 194.

³⁰ J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów...*, s. 288.

³¹ A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski...*, s. 177–178.

³² *Ibidem*, s. 176–178.

Senatowi w tym układzie przysługiwało jedynie ograniczone weto wobec projektów ustaw uchwalonych przez Sejm (art. 35) oraz prawo do wyrażania zgody na rozwiązanie Sejmu przez prezydenta (skutkujące jednak równoczesnym rozwiązaniem Senatu – art. 26).

Szersze uprawnienia jednej z izb parlamentu, składającego się z Rady Rzeszy (Reichsrat) i Sejmu Rzeszy (Reichstagu), zastrzegala również konstytucja weimarska. Zgodnie z nią silniejszą pozycję zajmował Reichstag. To on uchwalał ustawy, zaś Radzie Rzeszy przysługiwało jedynie prawo weta zawieszającego. Pełniła ona zatem funkcje kontrolne. Weto Rady mogło zostać odrzucone przez Sejm Rzeszy większością kwalifikowaną 2/3 głosów (art. 74)³³. O dalszych losach ustawy decydował prezydent. Jeżeli się jej sprzeciwiał, mógł odmówić jej ogłoszenia i zarządzić referendum ludowe³⁴.

Do Rady Rzeszy wchodził przedstawiciele poszczególnych landów, powoływani proporcjonalnie do liczby mieszkańców. Dążąc do osłabienia wpływu Prus, zastrzeżono, że reprezentanci jednego kraju nie mogli przekraczać 2/5 wszystkich członków (art. 61). Natomiast skład Reichstagu był powoływany w pięcioprzymiotnikowych wyborach: powszechnych, równych, tajnych, bezpośrednich i proporcjonalnych (art. 22). Czynne prawo wyborcze posiadali obywatele, którzy ukończyli 20 lat, w tym kobiety. Również w tym przypadku żaden kraj nie mógł posiadać więcej niż 40% mandatów. Zatem Sejm miał być reprezentacją obywateli, a Rada miała reprezentować interesy landów³⁵.

Podobne zasady przyjęła konstytucja austriacka. Ustanawiała ona dwuizbowy parlament, zbudowany z Rady Narodowej, powoływanej w wyborach powszechnych i Rady Związkowej, w której skład wchodził przedstawiciele poszczególnych krajów wybierani przez sejmy krajowe proporcjonalnie do liczby mieszkańców³⁶.

Dwuizbowy parlament (Zgromadzenie Narodowe) jako organ władzy ustawodawczej powoływała również konstytucja Czechosłowacji. Izba Niższa składała się z 300 posłów wybieranych na pięcioletnią kadencję, zaś Senat – ze 150 senatorów wybieranych na siedem lat. Izby te charakteryzowała jednak bardziej zrównoważona pozycja. Parlament posiadał uprawnienia ustawodawcze i kontrolne. Kontrolował prezydenta oraz członków

³³ M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe...*, s. 186.

³⁴ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 134; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 661; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 226.

³⁵ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 134; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 660; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 224–225; M. Labijak, *Rozwiązania prawno-ustrojowe...*, s. 186; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 376.

³⁶ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 153; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 716.

rządu, których mógł stawić w stan oskarżenia, a tym samym wszczynać procedurę pociągnięcia ich do odpowiedzialności konstytucyjnej³⁷.

Odmianą strukturę parlamentu jako organu jednoizbowego zastrzegają konstytucje republik bałtyckich. Szczególnie interesującą koncepcję przyjęła ustawa zasadnicza Estonii. Na czele państwa postawiła ona jednoizbowy parlament, nazywany Zgromadzeniem Państwowym (Riigikogu), dysponujący najsilniejszą władzą. Składał się on ze 100 członków wybieranych w wyborach pięcioprzymiotnikowych. Ich kadencja wynosiła trzy lata³⁸.

Zgromadzenie posiadało pełnię władzy ustawodawczej, a także zwierzchnictwo nad rządem. Powoływało rząd (zarówno premiera, jak i pozostałych członków) oraz nadzorowało jego działalność³⁹.

Węższe uprawnienia niż w Estonii przyznawała parlamentowi konstytucja Łotwy. Zgodnie z nią jednoizbowy Sejm (Saeima) składał się ze 100 członków powoływanych w wyborach powszechnych i bezpośrednich na trzyletnią kadencję (art. 5, 6 i 10). Posiadał on władzę ustawodawczą oraz uprawnienia kontrolne wobec prezydenta i rządu, wyrażające się w możliwości zażądania dymisji tych organów⁴⁰.

Podobną pozycję ustrojową zajmował litewski jednoizbowy Sejm (Seimas). Jego członkowie również byli wyłaniany w wyborach powszechnych i bezpośrednich na kadencję trzyletnią. Poza uprawnieniami ustawodawczymi organ ten miał także kompetencje kontrolne wobec rządu. Uchwalał wobec niego wotum nieufności, którego skutkiem była dymisja rządu⁴¹.

4. PREZYDENT I RZĄD

Kreująca republikę parlamentarną konstytucja francuska z 1875 r. stanowiła, że organami władzy wykonawczej byli prezydent i ministrowie. Prezydenta wybierało bezwzględną większością głosów Zgromadzenie Narodowe, czyli połączone: Izba Deputowanych i Senat. Jego kadencja wносиła siedem lat (art. 2 ustawy o organizacji władz publicznych)⁴². Ponościł on wyłącznie odpowiedzialność konstytucyjną za zdradę państwa oraz przestępstwa popolite (art. 6 ustawy o organizacji władz

³⁷ G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 384.

³⁸ I. Jaworski, *Ewolucja konstytucyjna Estonii...*, s. 7; M. Grzybowski, *Prezydent jako stabilizator...*, s. 217; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 389.

³⁹ I. Jaworski, *Ewolucja konstytucyjna Estonii...*, s. 9; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 389.

⁴⁰ G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 390–391.

⁴¹ *Ibidem*, s. 391–392.

⁴² M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 103; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 762; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 194.

publicznych). W stan oskarżenia mogła go postawić Izba Deputowanych, a sprawę rozstrzygał Senat (art. 12 ustawy konstytucyjnej o stosunkach między władzami publicznymi)⁴³.

Prezydent formalnie posiadał bardzo szeroką władzę i przewagę nad parlamentem. Twórcy konstytucji świadomie wzmocnili jego pozycję w stosunku do organów władzy ustawodawczej i odrzucili regułę równoważenia się władz. Przede wszystkim kierował on bieżącą polityką państwa i przewodniczył Radzie Ministrów. Ponadto przysługiwało mu prawo inicjatywy ustawodawczej oraz ograniczone prawo weta zawieszającego w stosunku do uchwał parlamentu, polegające na możliwości zwrócenia uchwalonej ustawy w celu ponownego jej rozpatrzenia. Mógł również zamknąć sesję parlamentu po upływie pięciu miesięcy od jej zwołania. Był też uprawniony do rozwiązania Izby Deputowanych za zgodą Senatu (art. 5 ustawy o organizacji władz publicznych). Dzięki temu mógł uniemożliwić obalenie rządu przez tę Izbę. Z drugiej strony powoływał i odwoływał ministrów, z czego wynika, że musieli oni cieszyć się jego zaufaniem⁴⁴. Tak ukształtowane uprawnienia prezydenta miały stanowić przeciwwagę dla odpowiedzialności ministrów przed Izłą Deputowanych⁴⁵.

Organem władzy wykonawczej byli również ministrowie. Konstytucja III Republiki Francuskiej nie przewidywała stanowiska premiera, jednak w praktyce takie stanowisko się wykształciło i odgrywało istotną rolę⁴⁶. Ministrowie ponosili odpowiedzialność konstytucyjną przed Senatem na tych samych zasadach, co głowa państwa. Ponosili też odpowiedzialność parlamentarną (art. 6 ustawy o organizacji władz publicznych), ale konstytucja nie precyzowała zasad pociągania ich do odpowiedzialności⁴⁷.

Faktycznie, wbrew intencji twórców konstytucji, ustrój ewoluował w kierunku osłabienia roli prezydenta, który został uzależniony od parlamentu. Jedną z przyczyn tego zjawiska były zasady powoływania na stanowisko głowy państwa, zgodnie z którymi prezydenta wybierało właśnie Zgromadzenie Narodowe. Kolejną stanowiło niewykonywanie przez niego części uprawnień. W konsekwencji uznano je za wygasłe. Jako przykład wskazać można prawo do rozwiązywania Izby Deputowanych⁴⁸.

⁴³ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 103; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 762; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 195.

⁴⁴ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 103–104; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 762; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 194–195.

⁴⁵ J. Baszkiewicz, *Powszechna historii ustrojów...*, s. 287.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 104; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna...*, s. 763; K. Krasowski et al., *Powszechna historia państwa...*, s. 195.

⁴⁸ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 104, 233; J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów...*, s. 289.

Podobnie od parlamentu uzależnił się rząd, w stosunku do którego organ władzy ustawodawczej często uchwalał wotum nieufności. Wynikało to ze specyfiki systemu partyjnego III Republiki, polegającego na istnieniu wielu partii politycznych. Rząd zazwyczaj był tworzony w wyniku koalicji kilku z nich. Zatem w przypadku rozpadu koalicji większość parlamentarna popierająca rząd upadała, co pociągało za sobą uchwalenie wotum nieufności i jego dymisję⁴⁹.

Konstytucja marcowa przejęła powyższe reguły dotyczące wyboru prezydenta, ale znacznie osłabiła jego pozycję w porównaniu do rozwiązań przyjętych we Francji. Prezydent był powoływany także na siedmioletnią kadencję, a wyboru bezwzględną większością głosów dokonywało Zgromadzenie Narodowe (art. 39).

Był on organem władzy wykonawczej. Jednak zgodnie z koncepcją rządów parlamentarno-gabinetowych sprawował ją przez odpowiedzialnych przed Sejmem ministrów (art. 43). Prezydent powoływał i odwoływał Prezesa Rady Ministrów, przy czym musiał się liczyć z wolą większości sejmowej. Na wniosek premiera powoływał i odwoływał ministrów (art. 45). Był ponadto uprawniony m.in. do reprezentowania państwa na zewnątrz (art. 48) i zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi (art. 46). Posiadał nieliczne uprawnienia ustawodawcze, takie jak wspomniane już prawo do rozwiązywania Sejmu za zgodą 3/5 Senatu (art. 26), ale nie posiadał prawa weta wobec ustaw uchwalonych przez parlament ani prawa inicjatywy ustawodawczej⁵⁰.

Podobnie jak w przypadku prezydenta III Republiki Francuskiej, polski prezydent ponosił wyłącznie odpowiedzialność konstytucyjną za zdradę państwa, naruszenie konstytucji oraz popełnione przestępstwa. W stan oskarżenia stawiał go Sejm większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, a sprawę rozstrzygał Trybunał Stanu (art. 51). Odpowiedzialność konstytucyjną przed tym organem ponosili też ministrowie, stawiani w stan oskarżenia przez Sejm (art. 59). Poza tym ministrowie ponosili odpowiedzialności parlamentarną (zob. pkt 3)⁵¹.

Takie same zasady dotyczące wyboru głowy państwa przyjęła ustawa zasadnicza Czechosłowacji. Zatem prezydent był powoływany przez obie izby parlamentu (Zgromadzenie Narodowe) większością 3/5 głosów na siedmioletnią kadencję⁵². Ponościł on odpowiedzialność konstytucyjną przed Senatem za zdradę stanu⁵³. Jednak jego pozycja ustrojowa była zdecydowanie silniejsza niż w Polsce. Przede wszystkim reprezentował państwo

⁴⁹ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa...*, s. 104–105.

⁵⁰ A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski...*, s. 178–179.

⁵¹ *Ibidem*, s. 179.

⁵² A. Essen, *Kształtowanie się podstaw ustrojowych...*, s. 24; S. Kubas, *Ustrojowo-prawny...*, s. 77.

⁵³ S. Kubas, *Ustrojowo-prawny...*, s. 77.

na zewnątrz, mianował premiera i ministrów za zgodą parlamentu i był zwierzchnikiem sił zbrojnych. Ponadto mógł uczestniczyć w pracach rządu i przewodniczyć jego obradom, a nawet zarządzać narady z poszczególnymi ministrami i żądać od nich złożenia na piśmie opinii dotyczących bieżących decyzji państwowych. Posiadał także szersze uprawnienia w zakresie rozwiązania parlamentu, ponieważ nie potrzebował na to zgody członków Senatu. Przysługiwało mu również weto zawieszające w stosunku do ustaw uchwalanych przez parlament. Wynika z tego, że konstytucja Czechosłowacji wzmocniła pozycję głowy państwa nawet w stosunku do rozwiązań przyjętych w Konstytucji III Republiki Francuskiej⁵⁴. Natomiast w praktyce władza prezydenta ulegała dalszemu rozszerzeniu, a kolejni prezydenci współpracowali z liderami najważniejszych partii politycznych, tworząc nieformalny ośrodek władzy⁵⁵.

Rząd czechosłowacki składał się z premiera i ministrów mianowanych i odwoływanych przez prezydenta. Przy tym pozycja premiera była silna w związku z tym, że przyznano mu prawo do wyznaczania kierunku działalności rządu⁵⁶. Wszyscy członkowie ponosili odpowiedzialność parlamentarną przed Izbą Poselską, która była uprawniona do uchwalania wotum nieufności. Ponosili również odpowiedzialność karną przed Senatem w przypadku naruszenia prawa⁵⁷.

Również zgodnie z konstytucją Łotwy prezydenta wybierał parlament, ale jego kadencja była krótsza i wynosiła zaledwie trzy lata. Był on organem władzy wykonawczej, powoływał premiera, a na jego wniosek ministrów. Musiał się jednak liczyć z wolą większości parlamentarnej⁵⁸.

Posiadał szerszy niż w Polsce zakres uprawnień ustawodawczych. Przede wszystkim miał prawo weta zawieszającego wobec aktów prawnych uchwalanych przez parlament. Sejm mógł to weto odrzucić, ponownie przegłosowując ustawę, tym razem większością kwalifikowaną 3/4 głosów. Jeżeli takiej większości nie uzyskano, prezydent mógł poddać ustawę pod referendum ludowe. Jednak w tym zakresie prezydent nie działał samodzielnie. Odraczał tylko podpisanie ustawy na okres dwóch miesięcy. Jeżeli w tym czasie co najmniej 1/10 osób uprawnionych do głosowania złożyła wniosek w sprawie przeprowadzenia referendum, prezydent je zarządzał. Wynik referendum był decydujący. Konstytucja nakładała ponadto na głowę państwa obowiązek odroczenia podpisania ustawy na wniosek co najmniej 1/3 ustawowej liczby członków parlamentu (art. 72).

⁵⁴ A. Essen, *Kształtowanie się podstaw ustrojowych...*, s. 25.; G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 384.

⁵⁵ G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 384.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ S. Kubas, *Ustrojowo-prawny...*, s. 77.

⁵⁸ G. Górski, *Historia ustrojów państw...*, s. 391.